

KAPITTEL 5

Skeiv regionalhistorie – tre fortellinger fra Agder¹

Dag Hundstad Høgskolen i Innlandet

Abstract: The subject of this chapter is the queer history of the Agder region in the times before male homosexuality was decriminalised in 1972. The starting point is three biographical narratives from Agder: Karen Bleken, a school teacher, Benn Fuhr, the son of an industrialist, and Axel Krogh, an author. The three persons represent different phases of and perspectives on queer history. As a *spinster*, Karen Bleken represents a premodern discourse on queerness. Benn Fuhr was diagnosed as a *homosexual* in the interwar period, and specialists tried to cure him according to modern medical discourse. During the same period, Axel Krogh worked as an author. He wrote about and tried to live out a modern queer identity, despite experiencing social exclusion. At the end of the chapter, different research questions about the queer regional history of Agder is discussed. This is a field where knowledge is still scant. For instance, we do not know whether, and in what ways, attitudes towards queers were different in Agder compared to other Norwegian regions. Nor do we know whether the strong religious culture in this region was able to support queers with discrete safe spaces.

Keywords: queer history, homosexuality, social exclusion, regional history

---

1 Jeg vil takke Tone Hellesund og Runar Jordåen for verdifulle kommentarer til denne artikkelen. Selvsagt bærer jeg likevel det fulle og hele ansvar for teksten.

I 2022 var det 50 år siden seksuell omgang mellom menn ble avkriminalisert i Norge. I denne anledning tok kulturinstitusjoner som Nasjonalbiblioteket, Nasjonalmuseet og Skeivt arkiv ved Universitetet i Bergen initiativ til Skeivt kulturår, og en rekke institusjoner meldte seg på. Skeivt kulturår førte til en økt interesse for skeiv historie, også lokalt. Så vidt jeg kan registrere, var det likevel ingen arrangementer på Agder som tematiserte skeiv historie gjennom dette året. Kanskje kan vi fortsatt snakke om en berøringsangst når det gjelder disse temaene? I så fall kan denne teksten være et lite steg videre på veien for å skrive inn skeive stemmer i den regionale historien.

De tre menneskene som presenteres i det følgende, lærerinnen Karen Bleken (1850–1947), verkseiersønnen Benn Fuhr (1912–1933) og forfatteren Axel Krogh (1892–1979), er tidligere gjort kjent på ulike måter. Marit Hosar har studert og presentert kildene som forteller om Karen Blekens liv. Benn Fuhrs skjebne er beskrevet av Alf Kjetil Igland i hans bok om faren til Benn, brukseier Mons Fuhr. Jonny Haugen har skrevet en artikkel om Axel Krogh i årsskriftet til Agder Historielag.² Mitt grep i denne sammenheng er å diskutere de skeive historiene deres samlet, med mål om å bruke deres skjebner som et prisme for å si noe mer generelt om skeiv historie i en perifer del av landet i tidene før avkriminaliseringen av homofili i 1972. Med unntak av en ny artikkel av Erling Torkel Endresen om Dalane i Rogaland er det ikke publisert arbeider som tar for seg skeiv historie i en bestemt region her til lands, så her får veien bli til mens vi går.³ Men først – hvordan kan regionalhistorie belyse den skeive historien?

Skeiv regional- og lokalhistorie

Tidligere har norske historikere i liten grad interessert seg for skeiv historie, med noen få gode unntak.⁴ Når skeiv historie har vært tematisert, er det oftest den organiserte rettighetskampen eller storsamfunnets holdninger til skeive (særlig den juridiske og medisinske ekspertisens) som har vært utgangspunktet. Mine egne perspektiver i denne sammenheng er inspirert av det første større norske forskningsprosjektet om skeiv historie: *QUEERDOM (Ordinary lives and marginal intimacies in rural regions. Contrasting cultural histories of queer domesticities in Norway, ca 1842–1972)*,

2 Hosar (pers. medd.); Igland, 2018; Haugen, 2017. En særlig takk til Marit Hosar, som har skaffet til veie transkripsjonen av Karen Blekens dagbok.

3 Endresen, 2022; Jordåen, 2023.

4 For en historiografisk gjennomgang, se Hundstad, Hellesund & Jordåen, 2022, s. 16ff.

som startet opp i 2021, ledet av professor Tone Hellesund og med støtte fra Norges forskningsråd.⁵

QUEERDOM vil undersøke hvordan skeivhet ble forstått og praktisert i Norge, i ulike grupper og på ulike steder. Påstanden om at «byluft gjør fri» for homofile, som har stått sterkt i skeiv historie, blir problematisert, og en vil undersøke hva slags livsrom for skeive som fantes på bygda eller i småbyen. Prosjektet er mer opptatt av vanlige folk enn av medisinere, jurister og psykologers forståelser, og fokus er mer på «hverdagsskeivhet» enn på organisert homobevegelse. Hjemmet og privatlivet som en sentral del av folks liv og hverdagsliv, er viktige omdreiningspunkt for undersøkelsene. Mange av deltakerne i prosjektet var med på den første norske vitenskapelige antologi om skeiv historie, som ble utgitt av Norsk lokalhistorisk institutt i 2022, med hovedtittelen *Skeiv lokalhistorie*.⁶

Norge har en voluminøs lokal- og regionalhistorisk produksjon, og de siste tiårene er stadig flere grupper skrevet inn i denne historiografien – som industriarbeidere, husmenn, nasjonale minoriteter og innvandrere. Så vel kvinnehistorie som kystkultur har fått sin velfortjente plass i byhistorier og bygdebøker.⁷ Få lokalhistorikere har likevel utforsket skeiv historie, og foreløpig har ingen gitt seg i kast med en stedsmonografi med kjønns- eller seksualitetshistorie som overordnet tema. Årsaken ligger nok dels i at temaet har vært tabubelagt, men mye tyder på at holdningene gjør at feltet lettere lar seg snakke om og utforske i dag enn for bare noen få år siden. Videre kan kilder være et problem, men her har Skeivt arkiv vist vei med sin forsknings-, formidlings- og dokumentasjonsvirksomhet siden oppstarten i 2015. Dessuten har Nasjonalbibliotekets omfattende digitalisering av bøker, aviser og annet materiale gjort kildene lettere tilgjengelige for den som vil utforske et marginalisert tema der det er nødvendig med brede søk for å finne materiale.⁸

Det første seminaret om skeiv lokalhistorie ble arrangert av Norsk lokalhistorisk institutt i 2019, men dette har fått flere oppfølgere ulike steder, særlig i forbindelse med Skeivt kulturår. En sentral motivasjon for det lokalhistoriske engasjementet er å bygge identitet, og når det belyses nye sider fra det fortidige mangfoldet i lokal- eller regionalhistorien, kan dette

5 <https://www.uib.no/ahkr/147809/queerdom>

6 <https://www.uib.no/ahkr/147809/queerdom>; Hundstad, Hellesund, Jordåen & Munch-Møller (Red.), 2022; Lützen, 2023.

7 Se f.eks. Alsвик & Munch-Møller, 2020; Sprauten, 2017.

8 Se Røssaak, 2022.

igjen påvirke den lokale eller regionale identiteten.⁹ Generelt kan det også bemerkes at en mer mangfoldig lokalhistorie kan øke historiens relevans, og muliggjør at flere får eierskap til den. Skeiv historie kan også vise oss at forhold knyttet til kjønn og seksuell orientering kan ha vært langt mer flytende tidligere enn det vi forestiller oss. Dette kan gi en form for historisk resonans for dagens samfunn, selv om en ikke hadde de samme begrepene eller forståelsene som tidligere.

Skeive i lokalsamfunnet

Kjønns- og seksualitetsmangfold har vi hatt alle steder og til alle tider, men tankegang, språkbruk og kategorisering har variert. I norske dialekter har vi et begrep som forteller om komplekse kjønnsidentiteter i fjern fortid: *båing*, noen som var «begge deler». Fra Agder og andre deler av landet finner vi et begrep som *tvitulling*, som kan brukes om menn med feminine eller androgyne trekk, men også om dyr med hermafroditiske egenskaper.¹⁰

«Skeiv» er et godt ord i denne sammenheng, fordi det er elastisk og kan brukes om mange ulike fenomener knyttet til kjønnsuttrykk og relasjoner som ikke passet inn i samtidens normalitetsforståelse. Som Tone Hellesund framhever, kan skeiv både brukes som en paraplybetegnelse for seksuelle handlinger, uttrykk og identiteter som overskrider heteroseksuelle normer eller er kjønnsoverskridende, og som et konsept som gjør det mulig for oss historikere å overskride samtidige kategorier. Andre begreper, som «sodomitt» eller «homofil», er knyttet til bestemte diskurser, og lar seg ikke uten videre overføre mellom ulike tidsperioder. Hva som kan forstås som *seksualitet*, er kulturelt og historisk situert, og overskridelser av normer for mannlighet og kvinnelighet kan også betegnes som «skeive», uavhengig av seksuell orientering. Dette er et viktig poeng, som også er med på å utvide feltet.¹¹

Når det gjaldt brudd på tradisjonelle kjønnskonvensjoner, var det nok en viss forskjell mellom kjønnene. I det gamle bondesamfunnet var det å være en kvinne med maskuline egenskaper ikke nødvendigvis noe negativt; fysisk styrke og initiativ var verdifullt for gårdsdriften. Fra Agder kjenner

9 Kalela, 1984, s. 56.

10 Hundstad, Hellesund & Jordåen, 2022, s. 10, 21, 22. På Lista snakket man om «tvitutla» (Vere, 1995, s. 275) og i Grindheim og Setesdal om «tvitola» (Hårtveit, 2003, s. 91; Skar, 1903–16, s. 138). Om skeive i norsk folkediktning, se for øvrig: Bø & Kjøk, 2022.

11 Hellesund, 2016, s. 114; Hundstad, Hellesund & Jordåen, 2022, s. 11, 22, 24.

vi uttrykket *braffe* om slike «mannhaftige» kvinnfolk.¹² «Kjersti Håvorsdr. var sterk, sa bestefar», forteller politikeren og lokalhistorikeren Magnhild Hagelia (1904–1996) fra Gjerstad om en av sine kvinnelige formødre.¹³ Denne karakteristikken var ikke ment negativt, og Hagelia var da også selv en sterk kvinne som kunne oppleves som en «braffe» i bondekulturen. I møte med konvensjonene knyttet til kvinnelighet i samtidens borgerlige og urbane kultur framstod nok hennes framtreten som mindre positivt ladet enn i hjembygda Gjerstad. Når Arne Hestenes skildrer Hagelia i et intervju fra 1961, er det den kulturelle stereotypen *peppermøen* (se nedenfor) han griper til:

Som et stykke tungsindig Norgeshistorie sitter Magnhild Hagelia traust i stolen foran oss og drikker Schweppes tonic til mixed grill, et saga-fjell av en kvinne. Hele hennes vesen har en steinalder-asketisk myndighet over seg, en satt ro av majestetisk urørthet i den sunne tunge kroppen med de kraftige lemmer – hennes klare ansikt med håret forsakende vannkjemmet stramt bakover til en knipsk knute i nakken, er svakt løftet som i lengtende undring: Hvor bliver Ormen Lange? Ja hvor, – hun er da ganske riktig ugift.¹⁴

I motsetning til sterke kvinner ble menn med feminine egenskaper oftest latterliggjort i lokalsamfunnet, og kunne til dels bli trakassert. Kanskje er det en rest vi finner av dette i ei herme om «Jomfru-Nils på Lista», som forteller at Nils bare kunne ha seksuell omgang med andre menn: «Han kunne ikkje pille om han ikkje karmann kunne få.» «Det er vel omtale av ein homoseksuell født på feil tid!», kommenterer informanten.¹⁵

En av hypotesene til QUEERDOM-prosjektet er at den seksuelle moderniteten, med sin forståelse av homoseksualitet som en fast og iboende essens, først ble en dominerende forestilling i Norge etter 2. verdenskrig. Et eksempel på fortidige forståelser som avviker fra dette, finner vi i den svenske sosiologen Arne Nilssons studier fra mannlige arbeidermiljøer i Göteborg fra 1930-tallet til 1950-tallet. Her skilte man mellom «riktiga karler» og «såna karler». Blant det som ble sett på som normale menn, «riktiga karler», var det hverken sosialt deklasserende eller identitetsskapende å ha seksuell omgang med «såna karler», som utgjorde en homoseksuell subkultur, og var menn med feminine trekk. Antropologen Hans Wiggo

12 Froyset, 1969, s. 424; Halberstam, 2005, s. 73.

13 Hagelia, 1981, s. 947.

14 *Dagbladet*, 14.10.1961.

15 Bø & Kjøk, 2015, s. 641.

Kristiansens studier tyder på at en også har eksempler på disse holdningene i Norge.¹⁶

En annen forståelse som bryter med det moderne bildet av homoseksualitet, er såkalte romantiske vennskap eller «sjælesamliv» mellom kvinner. Etnologen Tone Hellesund har undersøkt dette fenomenet, som vi finner blant ugifte kvinner fra borgerskapet, eller «peppermøer». Mange kvinner på 1800-tallet og begynnelsen av 1900-tallet dannet nære vennskap og samboerforhold som kunne bestå fra tidlig voksen alder og livet ut. Peppermøene var gjerne høyt respekterte kvinner i samfunnet, og ble gjerne betraktet som aseksuelle. Likevel utviste de lidenskapelige følelser overfor sine partnere, men dette ble ikke satt inn i den moderne forståelsen av homoseksualitet som utviklet seg fra siste del av 1800-tallet. Tvert imot ble de respektert av mange som moralens voktere, og som kanskje de mest viktorianske av alle i viktoriatiden.¹⁷

På tross av dette kunne slike relasjoner også ha en seksuell dimensjon, og folk i samtiden kan ha kjent til og snakket om dette. En sak historiker Tonje Louise Skjoldhammer har rullet opp fra et lokalsamfunn på Helgeland fra midten av 1800-tallet, angår et lavere sosialt sjikt enn peppermøene, men viser at rykter om at en gårdbrukerkone hadde seksuell omgang («dasket fladkunt») med tjenestejentene sine, var godt kjent blant lokalbefolkningen i det lille bygdesamfunnet.¹⁸ Hvorvidt ryktene og begrepsbruken vi finner i denne saken fra bondebefolkningen på landsbygda også gjaldt romantiske vennskap mellom kvinner fra borgerskapet, vet vi imidlertid ikke. Med historiker Hans Trys begrep, var elite og bondebefolkning «to kulturer» i 1800-tallets Norge, og vi kan ikke uten videre overføre mentalitet og begreper fra den ene kulturen til den andre. Vi skal likevel ta med oss at Emily Skidmore og andre amerikanske historikere i senere tid har pekt på at folk på denne tiden kanskje ikke var så naive når det gjaldt kvinnelig seksualitet som en kan ha lett for å forestille seg.¹⁹

Skjoldhammers eksempel fra Helgeland var den første saken i norsk Høyesterett som omhandlet seksuell omgang mellom personer av samme kjønn, og én av bare to saker som gjaldt seksuell aktivitet mellom to kvinner.²⁰ Det at saker om likekjønnsseksualitet så sjelden havnet i rettsappa-

16 Kristiansen, 2008, s. 90; Nilsson, 1998.

17 Hellesund, 2002, 2022.

18 Skjoldhammer, 2018, 2020. Se også Andersen, 2022.

19 Skidmore, 2017, s. 17, 28; Try, 1979, s. 10ff.

20 Skjoldhammer, 2018.

ratet, tyder på at lokalsamfunnet hadde måter å håndtere disse forholdene på internt, uten å involvere myndighetene, som heller ikke virket veldig interesserte i å løfte slike forhold opp i offentligheten.²¹ Dette, kombinert med en til dels sterk diskresjonsnorm både blant de skeive og slektnin-gene deres, er nok en viktig grunn til at den skeive historien ofte forsvinner fra kildene. Mange dagbøker og brev som kunne vitne om slike relasjoner har sikkert blitt borte, da etterkommerne kunne se disse i et annet lys. Noe har vi likevel tilbake, og et eksempel er etterlatte papirer som belyser de romantiske vennskapene til Karen Bleken, som i 1878 kom som ugift lærerinne til Mandal.

«... noget som drager mig med en usynlig magt til hende» – Karens historie

Som nevnt er det tidligere fylkesarkivar Marit Hosar som har brakt Karen Blekens historie fram i lyset gjennom bevarte dagbøker og brev. Karen Bleken var i slutten av 20-årene da hun 1. oktober 1878 ble ansatt som Mandals første lærerinne i full post i allmueskolen.²² Hun flyttet dit fra Fåberg i Oppland, og i dagboken sin forteller hun levende om ensomhet og andre følelser som lærerinne i småbyen, der hun opplever at hun er «hensat paa den yderste pynt» av fedrelandet.²³ Karen var dypt religiøs og fant seg etter hvert venninner som hun dro på turer og religiøse arrangementer med. 1. juli 1879 nevner hun første gang Lina og Pauline, som hun får selskap av i Valle kirke: «Jeg tror at den dagen var den hyggeligste dagen, jeg har haft, siden jeg kom til Mandal. Pauline er en sød pige. Jeg fik en hel del Natviolier fra hende i gaaraften. Hvor natviolerne lugter deiligt.»²⁴

Etter hvert utvikler Karen varme følelser overfor Pauline: «Flere aftener har vi gaaet sammen, og jeg synes bedre og bedre om Pauline.» «Jeg føler mig undertiden dragen til Pauline med et usynligt baand, men det mærkverdige er at jeg næppe tør lægge min hengivenhed til hende for dagen bare for Linas skyld, der er sjalu som den onde.»²⁵

Det virker som om Karen blir overrasket over intensiteten i sine egne følelser:

21 Se f.eks. Jordåen, 2022; Teige, 2020.

22 Møll, 1989, s. 229.

23 KBD: 24.3.1879, 7.12.1879.

24 KBD: 1.7.1879.

25 KBD: 13.9.1879, 5.10.1879.

I gaar aften kom L[ine] og P[auline] til mig ifra hedningebasaren. P[auline] havde med et stykke kringle til mig. Jeg ved ikke hvad det er, men det er ialfald noget, som før har været ukjendt for mig, noget som drager mig med usynlig magt til hende. Jeg har vist aldrig før følt, hvad det vil sige at elske, og det underlige er at gjenstanden for denne min første kjærlighed er en kvinde, hvis denne følelse som rører sig i mig virkelig er kjærlighed mon hva andet kan det være thi jeg har aldrig følt noget saadant før. Naar vennekjærligheden er saa varm og føles saa sød hvordan maa det da ikke være med den ægteskabelige kjærlighed. Den som aldrig har elsket ved ikke hvor sødt det er at elske og at blive elsket. Jeg har nu for første gang følt noget af det.²⁶

I julegave gir Pauline hende en stor brodert bordserviett, noe som berører hende så sterkt at hun begynner å gråte. Hun betrakter dette som et tegn på «at P[auline] holder af mig», og hun har lyst til å gi henne et kyss, men tør ikke på grunn av Lina. Tidligere har hun ikke hatt så nære venninner: «Det kjendes derfor underlig godt, naar man støder paa en, med hvem man kan sympatisere, og af hvem man er elsket og man føler da med undren, at der i hjertedybet ligger ukjendte kræfter, der af den modtagende kjærlighed belives og begynder at røre paa sig.»²⁷

På tross av at hun beskriver at «Pauline har en magnet, en usynlig magt, der trækker mig til hende», blir det knute på tråden våren 1880, og det virker som om Pauline ikke bryr seg om henne lenger. Nå fyller Karen snart 30 år og innser at hun selv ikke kommer til å stifte egen familie.²⁸ Dette skyldes ikke bare alderen, men også et annet forhold:

[...] en anden og væsentlig hindring er ogsaa den at jeg aldrig i mit liv har seet idealet for mine drømme eller nogen, der er bleven gjenstand for min kjærlighed, da er det vist vanskeligst herefter. Dette har forekommet mig underligt, og det har bragt mig til at betvivle, om der findes noget hos mig, der kan kaldes kjærlighed. Dette er jeg ikke kommen paa det rene med og det kommer vist aldrig til at blive klart for mig heller, da jeg ingen gjenstand har at prøve den paa. Den varme, som jeg undertiden fornemmer hos mig, maa jeg nærmest henføre til hengivenheds og venskabsbegrepet; thi den næres altid enten for børn eller kvinder. God nat! Ensomhed, jeg gaar til hvile.²⁹

Igjen er Karen henvist til å «føre et eremit liv omgivet af Mandals brogede befolkning».³⁰ Om hun traff noen ny sjelevenn, vet vi ikke, men Karen

26 KBD: 4.12.1879.

27 KBD: 26.12. 1879, 2.3.1880.

28 KBD: 22.4.1880.

29 KBD: 22.4.1880.

30 KBD: 13.6.1880.

Bleken ble værende i byen til 1887, da hun fikk post ved allmueskolen i Fredrikstad.³¹ Etter hvert kom hun tilbake til hjemtraktene ved Lillehammer, der hun etablerte et enda nærere forhold til en annen kvinne, i forståelse med kvinnens ektemann. I 1908 fikk hun avskjed fra sin lærerpost i Skogens og Bakkenes kretser i Fåberg med særskilt vitnemål fra skolestyret for sin virksomhet i skolens tjeneste. Nesten 97 år gammel dør hun i Lillehammer i 1947, og hun huskes i ettertiden som en myndig og streng lærerinne.³² Når det gjelder hennes venninner i Mandal, ble Pauline diakonisse og døde på Diakonissehjemmet i Kristiania 41 år gammel, mens Lina startet en garn- og broderiforretning i Mandal. Ingen av de tre venninnene kom til å gifte seg.

Lignende kretser av ugifte kvinner finner vi både på store og små steder, der vennskapene har hatt ulik valør og betydning. Historien om Karen og venninnene hennes lar seg plassere innenfor den skeive historien, men den er vanskelig å kategorisere ut fra en moderne forståelse av homo- eller heteroseksualitet. Selv har Karen ikke begreper eller forståelser som dekker følelsene hennes, og som vi har sett, plasserer hun hengivenheten hun føler overfor Pauline, på nivå med den hun har overfor barna hun underviser. Som lærerinne tilhørte Karen en raskt voksende mellomgruppe i samfunnet i siste del av 1800-tallet, men kulturelt stod denne gruppen nærmest eliten, og det er der vi finner konseptet «romantiske vennskap».³³ Det er da også innenfor denne diskursen at Karens følelser får mening. I siste del av Karens liv var den moderne forståelsen av sammekjønnskjærlighet etablert i mange miljøer. Homoseksuelle var nå blitt en bestemt kategori mennesker som kunne diagnostiseres og behandles, og i denne kategorien havnet den unge Benn Fuhr.

«... forskjellig fra alle i laget» – Benns historie

I boken om brukseieren Mons Fuhr i Grimstad har Alf Kjetil Igland skrevet om den tragiske skjebnen til brukseierens sønn, Bernhard (Benn) Klingenberg Fuhr (1912–1933).³⁴ Det ble sagt om Benn at han ikke hadde «normale» gutteinteresser. Han var en følsom ung mann, og som elev på Middelskolen var han innblandet i en underlig og trist episode. I 1929

31 Møll, 1989, s. 239; *Morgenbladet*, 29.8.1887.

32 Marit Hosar (pers. medd.); *Gudbrandsdølen*, 7.5.1908; Pedersen, 1979, s. 76.

33 Hellesund, 2002, s. 26; Try, 1979, s. 12.

34 Igland, 2018, s. 305–311.

hadde filmstjernen Dolores del Rio i Hollywood fått en diamantring til 4000 kr. av en ukjent norsk beundrer. Etter at dette ble kjent, dukket det opp en liten sak fra Benn Fuhr i bladet *Film*, der han tilstod at han var dypt forelsket i skuespillerinnen, og at det var han som hadde sendt henne ringen. Avisene trykket saken, men *Agderposten* innhentet også kommentar fra Fuhr. Her nektet han bestemt for å ha sendt inn dette, og mente det hele var en «drøi spøk [...] som må være laget av mine venner». Disse «vennene» ville ham neppe vel. Høyst sannsynlig var det noen av klassekameratene hans, og slik Igland påpeker, må disse ha oppfattet at det var noe spesielt med Fuhr. Saken ble politianmeldt, men ikke oppklart.³⁵

Benn flyttet til hovedstaden for å bli skuespiller, men det er tegn som tyder på at han ikke hadde det bra. Faren fikk ham til Ullevål sykehus, der han kom under behandling. Siden journalen hans er kommet bort, kjenner vi ikke hele bildet her, men Igland har funnet at han blant annet ble behandlet for sin homoseksualitet av psykiater og senere helsedirektør Karl Evang (1902–1981). I et brev til Mons Fuhr gjentar direktøren ved Ullevål, Hans Henrik Dedichen (1895–1960), et forslag om at sønnen Benn burde umyndiggjøres og anbringes på et dertil egnet sted. Siden et tidligere brev fra Dedichen er kommet bort, kjenner vi dessverre ikke til bakgrunnen for dette. Det virker likevel usannsynlig at Dedichen har begrunnet dette svært inngripende tiltaket bare på bakgrunn av Benns seksuelle orientering. I et brev fra Karl Evang til Mons Fuhr antyder likevel Evang at Benn ikke hadde andre personlighetsavvik enn sin homoseksualitet. Denne «sykdommen» burde han få hjelp for å kurere hos en egnet lege ved hjelp av hypnose og psykoanalyse, som var sterkt inne i tiden. Evang skriver også at Benn hadde hatt et selvmordsforsøk. Etter et opphold på en nerveanstalt i Danmark ble han funnet død på et familiebesøk i Horten i august 1933, antakelig etter en overdose medikamenter eller narkotika.³⁶

I Grimstad bodde også ekteparet Marie og Knut Hamsun på denne tiden. Benn og broren Sjur var venner av Hamsuns to sønner. Marie Hamsun beskriver Benn som «helt gjennom pervers» og en «degenerert type». Forfatteren Knut Hamsun syntes å ha hatt en annen forståelse for Benn og vanskelighetene hans.³⁷ Etter det tragiske dødsfallet skrev han dette diktet:

35 Igland, 2018, s. 305–306; *Agderposten*, 23.2.1929; *Folketanken*, 25.2.1929, 27.2.1929; *Lillehammer Tilskuere*, 1.3.1929.

36 Igland, 2018, s. 306ff.

37 Igland, 2018, s. 311.

Benn Fuhr død

Jeg mindes som den lyse Gut / forskjellig fra alle i Laget.
 Du bar den Skjæbne dit liv ble budt, blev haardere prøvet og pint og brudt
 end vi andre i Bærefaget.

Nu vinket en Mor i den aapne Grind / dig bort fra Alverdens lede.
 Vi mindes dig med dit Guttessind / og sier dig Fred i Døden ind
 fra os andre som blev hernede.³⁸

For familien var dødsfallet selvsagt en stor sorg, men Benns seksuelle orientering og utfordringer ellers var ikke noe man snakket om. «Tausheten la seg over Bernhard Fuhrs minne», skriver Igländ.³⁹

Homoseksuell – en ny kategori

Benn Fuhr ble altså plassert i kategorien *homoseksuell*, og det som fra 1950-årene etter hvert ble omtalt som *homofili*, ble betraktet som en psykisk lidelse. Først i 1982 frarådet Sosialdepartementet å bruke homofili som sykdomsdiagnose i Norge. Ideen om homoseksualitet som en definerende, dysfunksjonell del av personligheten spredte seg fra medisinsk og psykiatrisk ekspertise fra slutten av 1800-tallet. Som historiker Runar Jordåen har vist, gikk homoseksualitet fra å bli sett på som *synd* til å bli sett på som *sykdom*, og mens makthaverne og ekspertapparatet tidligere hadde fokusert på seksuell praksis, ble en nå opptatt av legning.⁴⁰ Homoseksuell ble oppfattet som en fast kategori som stod i motsetning til heterofili. Mange psykiatere skrev om homoseksuelle og prøvde å behandle dem, og psykiatriens forståelse av homoseksualitet erstattet med tiden tidligere måter å forholde seg til skeive og skeive relasjoner på. Fuhr-familien tilhørte de øverste sosiale lag i landsdelen, og det er grunn til å tro at den moderne forståelsen av homoseksualitet kom tidligere inn i eliten enn i andre samfunnsgrupper. Som de allerede nevnte studiene av Arne Nilsson viser, kan den patologiske og essensialiserte forståelsen av homoseksualitet ha kommet senere inn i arbeiderklassen.

Blant de som interesserte seg for temaet, var Karl Evang, som hadde Benn Fuhr under behandling. Som vi husker, mente Evang at Fuhrs

³⁸ Grimstad Adressetidende, 26.8.1933.

³⁹ Igländ, 2018, s. 311.

⁴⁰ Jordåen, 2010, 2022.

«sykdom» kunne behandles med hypnose og psykoanalyse. Den tidligere nevnte direktøren ved Ullevål, Dedichen, mente homoseksualitet var en medfødt sykdom, mens Evang skilte mellom to kategorier av homoseksualitet, henholdsvis som et medfødt, ikke-sykkelig fenomen (en naturlig «variasjon») og som en «lettere», «ervert» form for homoseksualitet, som innebar at den seksuelle utviklingen hadde stoppet opp på et uferdig stadium. Den sistnevnte formen var en sykdom som i noen tilfeller kunne behandles, gjennom «modning» av seksualiteten gjennom hypnose eller andre metoder. Evangs forslag til Fuhrs behandlingsopplegg tyder på at han betraktet dennes legning som tilhørende den «lettere» formen. På den tiden Evang hadde Fuhr som pasient, hadde han nylig skrevet en banebrytende artikkel sammen med politilegen Torgeir Kasa (1894–1974) i *Populært tidsskrift for seksuell opplysning*. Artikkelen er analysert av historiker Runar Jordåen. Evang og Kasa argumenterer her for distinksjonen mellom medfødt og «ervert» homoseksualitet. Selv om disse kategoriene virker fremmede i dag, kan teksten også leses som aksepterende og frigjørende. Konklusjonen deres peker framover mot den senere skeive rettighetskampen: «Av hensyn til den enkle og selvfølgelige menneskerett som disse tusener har på å føre et så lykkelig og verdig menneskeliv som mulig, er en endring nødvendig i den herskende morals og i samfundets holdning overfor dem.»⁴¹

Denne typen åpenhet til likekjønnsseksualitet hadde likevel ikke fått noe gjennomslag i offentligheten, hverken i Benn Fuhrs slektsmiljø eller i andre deler av samfunnet. Da Kasa og Evang utga artikkelen, var seksuelle handlinger mellom menn fortsatt straffbart, og fortsatte å være det i 30 år framover. Før 1842 fastslo loven at seksuell omgang mellom menn medførte dødsstraff, men vi finner ikke eksempler på at skeive personer ble dømt til døden i Norge, og som nevnt virker det som om slike saker stort sett ble holdt unna rettsvesenet. I 1842 ble paragrafen om dødsstraff erstattet med en bestemmelse om straffarbeid. I praksis var det bare menn som ble straffet etter denne loven, og i 1889 ble det tydelig sagt at den bare gjaldt seksuell omgang mellom menn. Fra 1902 ble paragrafen endret slik at det bare var når allmenne hensyn krevde det at seksuell omgang mellom menn skulle straffes. En var særlig opptatt av at eldre menn ikke skulle forføre yngre

41 Igland 2018, s. 308–309; Jordåen, 2020; Kasa & Evang, 1932, s. 232.

menn slik at de ble homoseksuelle. Unge ble sett på som lettpåvirkelige, og en var bekymret over framveksten av prostitusjon i byene.⁴²

Fra Agder har jeg hittil bare funnet ett eksempel på dom etter straffelovens paragraf 213, som forbød seksuell omgang mellom menn. I 1939 ble en politibetjent fra Arendal fradømt stillingen sin og dømt til 36 dager i fengsel for seksuelle handlinger mot en ung mann som hadde det som ble kalt svekkede sjelsevner. På tross av at politibetjenten ble dømt etter paragraf 213, ville vi i dag ha kalt mannen for utviklingshemmet og handlingene for overgrep. I retten ble den unge mannen ikke trodd når det gjaldt påstander om gjentatte overgrep gjennom 10 år, og politimannen ble dømt for en enkeltstående handling. På tross av at offeret hadde en anslått intelligensalder på 6 ½ år, ble det tatt hensyn til at han hadde tatt initiativet og opptrådt «sterkt utfordrende». Vitner uttalte at de aldri hadde merket den minste antydning til homoseksuelle tilbøyeligheter hos overgriperen. Politibetjenten ble for øvrig frifunnet for brudd på straffelovens paragraf 193, som gjaldt utuktig omgang med sinnssyke eller bevisstløse eller mot personer som var ute av stand til å motsette seg handlingene.⁴³

Jordåen sier at det nok varierte hvor redde menn som definerte seg som homoseksuelle var for å havne i fengsel. Straffelovens paragraf 213 var ikke så ofte i bruk, og det er eksempler på at det kunne skapes et visst frirom for det vi i dag ville definert som skeiv seksualitet både i byer og bygder. I tillegg må vi altså ha i mente det Nilsson og andre påpeker – seksuelle handlinger mellom menn ble ikke nødvendigvis definert av dem selv som homoseksualitet, og de identifiserte seg ikke nødvendigvis som homoseksuelle. Det mange selvidentifiserte skeive likevel med god grunn var redde for, var å bli sosialt stigmatisert, å miste jobben eller å bli kastet ut av husverten. Lovverket understreket at homoseksuelle var uønsket i samfunnet, og ble sett på som et sterkt symbol.⁴⁴

På tross av dette ser vi at den moderne forståelsen av homoseksualitet tidlig ble tatt i bruk også av skeive selv, blant annet aktivister, intellektuelle og kunstnere. Det oppstod også homoseksuelle subkulturer i storbyer som Berlin. Å være homoseksuell ble etter hvert en tilgjengelig, om enn tabuisert identitet, som det var knyttet bestemte forestillinger og fordommer til.⁴⁵ Hvorvidt Benn Fuhr oppfattet tilslutning til denne identiteten eller

42 Se Jordåen, 2003; Berge, 2022.

43 *Agderposten*, 12.10.1938; *Vestlandske Tidende*, 9.1.1939; *Tiden*, 9.1.1939.

44 Jordåen, 2021; se også: *Bergens Tidende*, 19.11.2022.

45 Hundstad, Hellesund & Jordåen, 2022, s. 22–23.

gruppen som et tilgjengelig valg, vet vi ikke. Mye tyder likevel på dette. Han forsøkte å bli skuespiller og bodde sammen med andre kunstnere i det som beskrives som «et bohemaktig kunstnerkollektiv».⁴⁶ I slike miljøer var det tidlig en åpenhet rundt alternative kjønnsuttrykk og seksuelle orienteringer, men siden det ikke finnes bevarte kilder der Benn Fuhr selv har ytret seg om slike spørsmål, vet vi ikke hvordan han selv tenkte om temaet. Annerledes var det for en liten krets av norske forfattere i mellomkrigstiden, som realiserte sitt skeive livsprosjekt gjennom litteratur som fortsatt er tilgjengelig for oss i dag. Blant disse var Alf Martin Jæger (1895–1967) fra Alta, Åsmund Sveen (1910–1963) fra Trysil, samt Axel Krogh (1892–1979) fra Setesdal, som vi skal ta for oss i det følgende.⁴⁷

Utenfor grinden – Axels historie

Den i dag glemte litteraten Axel Krogh ble trukket fram i lyset igjen av Jonny Haugen i en godt dokumentert artikkel i Agder Historielags årsskrift fra 2017.⁴⁸ Krogh var født i Holum som sønn av Ane Kirstine Jensen von Krogh og kunstmaleren Asor Hansen. Som gutt kom han med sin fraskilte mor til Langeid i Setesdal, og tilbrakte det meste av livet der. Begge foreldrene var danske, og moren var fra overklassen. Det er mange grunner til at Axel Krogh ble et fremmedelement i Setesdal, og etter hvert framstod som en ensom ulv: bymålet, klassebakgrunnen, de intellektuelle interessene hans, samt livsførselen – Krogh var pasifist, vegetarianer og skeiv. Like fullt kom han til å omfavne dalens natur og historie gjennom sitt forfatterskap.⁴⁹

Flere av Kroghs romaner foregår i et setesdalsmiljø, og et underliggende tema helt fra den lovende debutromanen *Avdrift* i 1921 er uuttalte følelser mellom menn. Oppfølgeren, trekantdramaet *Stålisen* (1922), handler om de nære vennene Gunnar og Uv. Det kommer ei jente imellom dem, Tone, og fortellingen ender tragisk. Flere samtidige anmeldere hevder at de to hovedpersonene elsker den samme jenta. Blant disse var litteraturkritikeren Carl Nærup, som kaller *Stålisen* «(...) skjønne digte i prosa».⁵⁰ En mer plausibel lesning er at det er Uv Gunnar elsker. Dette sies aldri rett ut, men

46 Igland, 2018, s. 307.

47 Om Jæger, se Myren-Svelstad, 2022. Sveens biografi er skrevet av Gatland (2003).

48 Haugen, 2017.

49 Haugen, 2017, s. 128–129.

50 *Tidens Tegn*, 15.11.1922.

tolkningen ligger såpass oppe i dagen at den heller ikke kan ha unngått mange av de samtidige leserne:

Og i al den tiden har Gunnar og Uv været følgesvenner. Gunnar gik aldrig til andre når han var heime. Bare til Uv bestandig. Han var så rar; han greide sig med Uv, – vilde bare følges med én. Så gik han alene og ruslet med sig selv om helgerne, når Uv var utpå veiene. For Uv vilde være i hop med ungdomsflokken da. Og livet om lørdagskveldene – det fik jo Gunnar ham aldrig ifra. Han vilde likesom ha Uv for sig selv bare. Men det var jo ikke så merkelig heller. For Gunnar var jo ikke som en almindelig bygdegut der slår lag med hvemsomhelst. – Og Uv måtte likesom kløyve sig imellem Gunnar og andre, – for han hadde selvsagt ikke nok i Gunnar bare. Og så gik han nogen løyndvege stundom, og fandt sig en jente. Men det visste ikke Gunnar – førend – før –⁵¹

Bildet av «bokdigteren» Gunnar, med borgerlig familiebakgrunn fra utlandet, har anslag av selvportrett fra forfatterens side. Samtidig inneholder romanen stemningsfulle naturskildringer som trekker i samme retning som det litteraturviteren Per Esben Myren-Svelstad finner i Alf Jægers romaner. Både hos Krogh og Jæger tegnes et bilde av skeiv kjærlighet, som Myren-Svelstad karakteriserer som «i tråd med både ein indre og ytre natur, som kan levast ut i det rurale». Dette står i kontrast til det dominerende bildet i samtiden av homoseksualitet som noe unaturlig, knyttet til sivilisasjon og urbanitet.⁵²

Oppe i all historien og naturen fra Setesdal er det trekantdramaet som gjør inntrykk i romanen. «Det var noget jeg vilde si til dig i dag, det var derfor jeg kom», sier Gunnar til Uv, men det usigelige blir aldri sagt. I stedet blir det forviklinger. Uv tror Gunnar vil ta Tone fra ham, selv om hun etter hvert skjønner han aldri kan bli glad i henne «på den måten», og at han bare er som «en kamerat»: «Jeg tænkte jo ikke at ta hende ifra dig, Gunnar stryker ham let over hårluggen. – Du gjorde det likevel, sier Uv stiltfærdig. – Enten du vilde eller ikke.» Gunnars følelser blir ikke gjengjeldt: «Å den som kunde glemme og bli som før; og havt dig Uv til følgesven ihøst og ruslet indi fjeldet.»⁵³ Til sist virker det som Uv forstår, men da vil han dra fra bygda:

51 Krogh, 1922, s. 18–19.

52 Myren-Svelstad, 2022, s. 291.

53 Krogh, 1922, s. 153, 194, 195, 219.

De ser igjen på hverandre i halvmørket. – At du kunde tænke på at reise nu – sier Gunnar fjernt. – Nu blir vel alt godt igjen. For det var jo bare den ringen som du ikke har længer nu – der skilte os. – Å, ringen, sier Uv. – Den skilte visst ikke så meget imellem os dén – som – Han tier. – Si det du tænkte, Uv. – Det vet du. – Nei jeg reiser bare.⁵⁴

Gunnar ser atter en gang tilbake på livet med Uv: «Uvs dæmpede stemme når de snakket sammen til de sovnet, småraslingen av de sluknende glør som seg sammen. Uvs åndedrag i de tyste nætter.»⁵⁵ En siste misforståelse før han reiser driver Uv ut på stålisen, der han omkommer ved sitt eget vådeskudd.

I *Utenfor grinden* (1924) er utenforskap tema, men i senere bøker tar det historiske og nasjonalromantiske overhånd. Mens de tidlige bøkene til Krogh fikk stor oppmerksomhet, viste forfatterskapet nå en fallende tendens, og han ga ut sin siste bok før krigen. I 1940 meldte Krogh seg inn i Nasjonal Samling, i likhet med sin skeive forfatterkollega Åsmund Sveen i Trysil. I motsetning til Sveen meldte Krogh seg raskt ut igjen, men naziregimet framhevet ham likevel som «sin» forfatter. I krigsoppgjøret slapp Krogh straff, selv om han hadde skrevet avisinnlegg som støttet okkupasjonsmyndighetene og NS, men han ble fratatt sitt medlemskap i Forfatterforeningen. Det er framholdt at det var forholdet til NS som gjorde at han ble fullstendig glemt som forfatter, på tross av at han var en lysende stjerne i begynnelsen av sin karriere. Slik Johnny Haugen er inne på, har nok også andre forhold medvirket til Kroghs personlige utenforskap.⁵⁶

Til fordel for Krogh i landssviksaken påpekes det at han «har levet ensomt og tilbaketrasket i sitt hus på Langeid og har liten eller ingen kontakt med omverdenen og har i høi grad vært en pasifist.»⁵⁷ På Øvre Langeid i Bygland hadde Krogh satt sammen et eldgammelt stabbursloft og ei gammel årestue til skriverstue. Da han i 1931 meldte seg ut av statskirka og året etter fikk løyve til å bygge sitt eget mausoleum på gården, satte han seg utenfor den sterke religiøse kulturen i dalen. Det er ikke underlig at han ble sett på som en original og en einstøing. Krogh ble også beskyldt for å ha utlevert sambygdinger i bøkene sine, og det spilte nok også inn at anmeldelsene av bøkene hans var nokså variable, og viste en nedadgående tendens. Viktigere kan det likevel ha vært at det etter hvert ble klart for

54 Krogh, 1922, s. 206.

55 Krogh, 1922, s. 10.

56 Haugen, 2017, s. 130ff; Hemmer, 1995, s. 112; Terland, 2002, s. 190.

57 *Flekkefjordsposten*, 20.2.1947.

sambygdingene at Krogh var skeiv, og at han hadde behandlet kjærlighet mellom menn i bøkene sine, om enn på en fordekt måte. Mannlige besøk på gården hans vakte folkesnakk, og det ble sett på som særlig suspekt da Krogh i 1930-årene ville adoptere en ung mannlig venn, noe guttens foreldre satte seg imot.⁵⁸

Mens Krogh var en kjent person i det norske litterære miljøet i mellomkrigstiden, ble han fullstendig marginalisert og glemt etter krigen. Han aksentuerte sitt eget utenforskap da han i 1963 tok i bruk etternavnet «Falkekroner» etter et skogstykke han hadde kjøpt. Fra 1960-årene bodde han hos sin bror i Valencia i Spania, der han døde i 1979. Forfatteren ble lagt på en anonym minnelund, langt fra mausoleet sitt. Slik Haugen peker på, hadde han ikke slektninger i Norge som kunne holde minnet hans i hevd, og i Setesdal var det altså flere grunner til at det var liten interesse for Axel Krogh. Som en sambygding skrev allerede i 1929: «Axel Krogh hev aldri vore setesdøl og vert det heller aldri».⁵⁹

Offentlig debatt

Som et apropos til historien om Axel Krogh kan et uventet leserinnlegg i regionavisen *Fædrelandsvennen* fra 1959 nevnes, der en person fra samme dalføre forsvarer homofile under tittelen «Individ og samfunn»:

Som alle veit så hev me i vårt land ei gruppe menneske som seksuelt vel sitt eige kjønn. La meg så nøkternt som mogeleg syne korleis mannen i gata reagerer på homofili og korleis hans innstilling samstavar med fakta. For det fyrste ser gjennomsnittsmennesket på ein homofil som degenerert både kjønslig, åndeleg og kroppsleg. Til dette skal eg få opplyse: Når det gjeld åndsevner så er den homofile ikkje underutvikla, eller kva vil ein seie dersom ein høyrer at menn som Sokrates, Platon, Tsjakovski, Oscar Wilde og mange andre kjende menn var homofile. Når det gjeld kroppslege kjennemerke, så er desse som oftast ikkje til stades i det heile. Me finn homofile menneske helt frå atleten til den kroppsleg underutvikla.⁶⁰

«Hald storvask i ditt indre. Riv og kast det bort», sier «sæbyggen» (setesdølen), som altså var fra samme dalføre som Axel Krogh. Det er verdt å merke seg at innsenderen bruker det nokså nye begrepet «homofil», som ble foretrukket av homobevegelsen, istedenfor «homoseksuell».

⁵⁸ Haugen, 2017, s. 134–136, 150.

⁵⁹ Haugen, 2017, s. 136, 140ff; Vollen, 2008, s. 625; *Fædrelandsvennen*, 30.11.1929.

⁶⁰ *Fædrelandsvennen*, 11.2.1959.

Søk i de digitaliserte avisene fra Agder tyder ellers på at det var liten debatt om homofile i den regionale offentligheten før avkriminaliseringen i 1972. Slik vi har vært inne på, var det ikke ønskelig med offentlig oppmerksomhet om homofili, og lenge rådde det en sterk diskresjonsnorm. I forkant av opphevelsen av lovparagrafen kan vi merke oss et innlegg av den da 19 år gamle Paul Leer-Salvesen i *Fædrelandsvennen* i 1970 under tittelen *Vår straffelovgivning diskriminerer de homofile*. Konklusjonen er: «Kanskje en avskaffelse av paragraf 213, som før eller siden vil tvinge seg fram også i vårt land, vil bidra til å gjøre livet noe enklere for en stor gruppe av våre medmennesker som har det vanskelig nok fra før.»⁶¹ Leer-Salvesen forteller at han etter at innlegget var publisert, fikk en telefon fra en av byens leger, som ville behandle ham.⁶²

For øvrig er den offentlige debatten på Agder om homofili vesentlig et senere fenomen, fra 1980-årene og framover. Det var også først fra rundt 1980 at de første homofile begynte å stå åpent fram i landsdelen.⁶³ Særlig er den senere debatten knyttet til de religiøse organisasjonene og miljøenes praksis og retorikk på feltet gjennom de siste tiårene. Før dette var det i all hovedsak den heterofile seksualiteten som ble søkt disiplinert. De konservative religiøse standpunktene når det gjelder homofilt samliv, har med tiden virket mer og mer usamtidige og outrerte sammenlignet med det generelle klimaet i samfunnsdebatten. Det må være grunnlag for å hevde at dette har vært med på å befeste inntrykket av Agder/Sørlandet som et bibelbelte, selv om kritikken av andre forhold som ble betraktet som usømmelige, også har en lenger historie. Denne bibelbeltediskursen er ikke bare et adskilt tema i regionalhistorien, men kan også betraktes som noe mer overgripende, i det den har medvirket til konstruksjonen av selve regionen – det regionale narrativet, eller *regionaliteten*.⁶⁴

Likevel kan en spørre seg om det var et visst rom for skeiv livsutfoldelse i landsdelen også før den tid. Undersøkelser fra andre deler av landet kan som nevnt tyde på at lokalsamfunnet hadde mekanismer som kunne håndtere kjønns- og seksualitetsmangfoldet på mindre rigide og mer konstruktive måter enn vi finner artikulert i storsamfunnet gjennom jus og psykiatri.⁶⁵

61 *Fædrelandsvennen*, 9.12.1970.

62 Leer-Salvesen (pers. medd.).

63 *Fædrelandsvennen*, 21.8.1982.

64 Hundstad, 2013a.

65 Jordåen, 2022; Kristiansen, 2008.

På den annen side viser både Benn Fuhrs og Axel Kroghs skjebner oss at trakassering, utenforskap og fortielse også har vært en del av bildet. Holdningene kan også ha endret seg over tid. Etterkrigstidens Agder var, som landet for øvrig og resten av den vestlige verden, sterkt preget av borgerlige familieverdier og en hetero- og parnormativitet som internasjonalt er karakterisert som nypuritanisme. Og i motsetning til viktariatidens normer, som var et elitefenomen, omfattet disse verdiene etter hvert alle samfunnslag, noe som trolig gjorde samfunnet mer homofobt enn tidligere. Slik historikeren John Howard har pekt på, kan et fortidig seksuelt landskap med vage, flytende og grenseoverskridende trekk ha blitt endret når de moderne kategoriene ble en del av den allmenne tenkemåten.⁶⁶ Et av målene for QUEERDOM-prosjektet er å teste hypotesen om at det først var i etterkrigstiden at den moderne forståelsen av homofili som en fast og iboende essens fikk fotfeste i hele samfunnet.

Veien videre

De tre fortellingene om skeive egder jeg har løftet fram, representerer ulike diskurser som kan brukes som et prisme på aspekter ved skeiv historie før 1972. Peppermøen Karen Bleken står, med sine romantiske vennskap, for et førmoderne blikk på skeivhet. 50 år senere ble Benn Fuhr diagnostisert og forsøkt kurert i henhold til den moderne medisinske diskursen som hadde utviklet kategorien *homoseksuell*, mens Axel Krogh skrev og prøvde å leve ut en moderne skeiv identitet. Hverken Fuhr eller Krogh møtte særlig forståelse i samtiden, men i motsetning til Fuhr, evnet Krogh å utforske og realisere den moderne konstruksjonen av den homoseksuelle på en slik måte at den også ble en ressurs for ham, som han utnyttet i sin litterære produksjon.

Disse spadestikkene reiser også mange nye spørsmål. Mellom den førmoderne og den moderne oppfatningen av skeivhet er det neppe noe klart og plutselig brudd, men vi vet lite om hvordan mentaliteten eller tenkemåtene endret seg i praksis. Hvordan så folk i Mandal på kretsen av peppermøer i Karen Blekens tid og senere, og hvordan artet overgangen fra diskursen rundt romantiske vennskap til lesbiske relasjoner seg? Hva slags reaksjoner fikk menn som Benn Fuhr fra omverdenen når de ikke levde opp til samtidens forventninger til maskulinitet? Kan det ha vært mer

---

66 Howard, 1999.

aksept for seksuelle handlinger mellom menn i andre miljøer, som blant (gårds)arbeidere eller sjøfolk? Var tidligere skeive egder alle henvist til «å føre et eremit liv», som Karen Bleken, «forskjellig fra alle i laget», som Benn Fuhr og «utenfor grinden» som Axel Krogh? Eller eksisterte det rom for seksuelle handlinger og kjærlighet mellom personer av samme kjønn før skillet mellom homoseksuelle og heteroseksuelle ble en viktig kulturell distinksjon, og før begrepet *homoseksuell* ble et allment kjent og viktig begrep? Fantest det til og med noen former for skeive subkulturer eller miljøer i by eller bygd? Og kan vi finne eksempler på likekjønnede samboere og lykkelige og diskrete parforhold før 1972 på Agder, som i andre deler av landet? Alle disse spørsmålene lar seg neppe besvare på en entydig måte, men både muntlig historie, tråling i arkiver og søk i trykte kilder kan føre oss videre.

Det er mye vi ikke vet om skeiv historie på et lokalt og regionalt plan, og foreløpig mangler vi både enkeltstudier og komparative undersøkelser. Gjennom komparasjon kan vi også få svar på om Agder hadde noen særtrekk som region i skeiv sammenheng.⁶⁷ Det er for eksempel lett å tenke seg at holdningene i «bedehuslandet» Agder var mer homofobe enn i andre deler av landet. Likevel var Karen Bleken dypt religiøs, og flere studier peker på at det var flere skjulte frirom for skeive i kirke- og bedehusmiljøet enn i andre miljøer.⁶⁸ Fortida er ikke alltid som vi tror, men gjennom ytterligere forskning på skeiv historie kan vi gjøre den mer mangfoldig og relevant. Gjennom lokale og regionale studier kan vi også gjøre denne historien situert, og derigjennom nærere, mer personlig og forhåpentligvis mer engasjerende. Ikke minst er dette viktig på Agder og i andre deler av landet der det tidligere har vært lite oppmerksomhet rundt skeiv historie.

Litteratur

- Alsvik, O. & Munch-Møller, M. G. (2020). Historiografi møter algoritmer. Maskinell fjernlesning av lokalhistoriske framstillinger av kvinnehistorie, et supplement til nærlesning? *Heimen*, 57(3), 201–215.
- Andersen, R. A. (2022). Simonetha – kvinne som ikke lydde presten. *Heimen*, 59(2), 134–154.
- Berge, B. (2022). Paragraf 213 (seksuell omgang mellom menn som straffbart forhold). I *Store norske leksikon* (digital utgave). https://snl.no/Paragraf_213_-_seksuell_omgang_mellom_menn_som_straffbart_forhold
- Bø, S. & Kjøk, J. (2015). *Lekamslyst II: Erotisk folkediktning i Noreg*. Oslo: Novus.
- Bø, S. & Kjøk, J. (2022). Skeive i norsk folkediktning. I D. Hundstad et al. (Red.), *Skeiv lokalhistorie*, 103–132.

⁶⁷ Hundstad, 2013b.

⁶⁸ Howard, 1999; Kristiansen, 2008.

- Endresen, E. T. (2022). «Han va løyen han Sigurd!» Spor av homohistorie i Dalane i 1900-tallets første halvdel, eksemplifisert gjennom en homofil baker på Helleland. *Lokalhistorisk årbok for Rogaland 2022* (s. 35–57).
- Frøyset, I. (1969). *Målføra i Mandalen*. I Ø. Drotninghaug (Red.), *Det tidligere Mandal prestegjeld* (s. 389–443). Nemnda for felles sogebok Mandal og Marnardal kommuner.
- Gatland, J. O. (2003). *Det andre mennesket. Eit portrett av Åsmund Sveen*. Det Norske Samlaget.
- Hagelia, M. (1981). *Gjerstad. Bygdesoga*. 7. hefte (Red. Torleif Kveim). Gjerstad Historielag.
- Halberstam, J. (2005). *In a Queer Time and Place. Transgender Bodies, Subcultural Lives*. New York University Press.
- Haugen, J. (2017). Axel Krogh (1892–1979) – Den gløymde forfatteren. *Agder Historielags Årsskrift*, (89), 127–153.
- Hellesund, T. (2002). *Den norske pepperlø. Om kulturell konstituering av kjønn og organisering av enslighet 1870–1940* [Avhandling for dr.art.-graden]. Universitetet i Bergen.
- Hellesund, T. (2016). Skeivt Arkiv. The Establishment of a Queer Historical Archive in Norway 2012–2015. *Lambda Nordica*, 21(3–4), 111–134.
- Hellesund, T. (2022). «Sjælesamliv» og romantiske vennskap. *Agnes Mathilde Wergeland (1857–1914)*. I D. Hundstad et al. (Red.), *Skeiv lokalhistorie*, 191–226.
- Hemmer, B. (1995). *Sørlandet og litteraturen*. Høyskoleforlaget.
- Howard, J. (1999). *Men Like That. A Southern Queer History*. University of Chicago Press.
- Hundstad, D. (2013a). *Sørlandet – fra «terra incognita» til sommerferieland. Fire historiske analyser av regionalitet og regionalisme* [Ph.d.-avhandling i historie]. Universitetet i Bergen.
- Hundstad, D. (2013b). *Komparasjon i historieforskning – metodiske og teoretiske utfordringer* (Utrykt prøveforelesning for ph.d.-graden i historie). Universitetet i Bergen.
- Hundstad, D., Hellesund T. & Jordåen, R. (2022). *Innledning*. I D. Hundstad et al. (Red.), *Skeiv lokalhistorie*, 10–44.
- Hundstad, D., Hellesund, T., Jordåen, R. & Munch-Møller, M. G. (Red.). (2022). *Skeiv lokalhistorie. Kulturhistoriske perspektiver på sammekjønnrelasjoner og kjønnsverskridelser. Skrifter fra Norsk lokalhistorisk institutt ved Nasjonalbiblioteket*, nr. 48. Nasjonalbiblioteket.
- Hårtveit, O. T. (2003). Stadnamna fortel. I *Liv og levemåte i Grindheim 1900–1960* (Hefte 2, s. 75–91). Grindheim bondekvinnelag.
- Igland, A. K. (2018). *Brukseieren. Mons Fuhrs liv og virke*. Cappelen Damm Akademisk.
- Jordåen, R. (2003). *Frå synd til sjukdom? Konstruksjonen av mannlig homoseksualitet i Norge, 1886–1950* [Hovedfagsoppgave i historie]. Universitetet i Bergen.
- Jordåen, R. (2010). *Inversjon og perversjon. Homoseksualitet i norsk psykiatri og psykologi frå slutten av 1800-talet til 1960* [Ph.d.-avhandling i historie]. Universitetet i Bergen.
- Jordåen, R. (2020). Verdige og verdifulle relasjonar? Karl Evang og Torgeir Kasa om homoseksualitet i 1932. *Historisk tidsskrift*, 99(4), 301–315.
- Jordåen, R. (2021). Historia om §213. Artikkel på *Skeivopedia*, *Skeivt arkiv*. <https://skeivtarkiv.no/skeivopedia/historia-om-ss-213>
- Jordåen, R. (2022). «Et tilfælde av homoseksualitet hos en kvinde». *Handtering av kvinneleg likekjønna seksualitet i eit bygdesamfunn og i psykiatrien*. I Hundstad et al. (Red.), *Skeiv lokalhistorie*, 163–190.
- Jordåen, R. (2023). Sigurd Skadberg. Artikkel på *Skeivopedia*, *Skeivt arkiv*. <https://skeivtarkiv.no/skeivopedia/sigurd-skadberg>
- Kalela, J. (1984). Minnesforskning, oral history och historierörelsen. *Sociologisk Forskning*, 21(3–4), 47–67.
- Kasa, T. & Evang, K. (1932). Homoseksualitet. *Populært tidsskrift for seksuell opplysning*, 1(3), 234–264.
- Kristiansen, H. W. (2008). *Masker og motstand. Diskré homoliv i Norge 1920–1970*. Unipub.
- Krogh, A. (1922). *Stållisen. Roman*. Gyldendalske Bokhandel.

- Lützen, K. C. (2023). Anmeldelse av Dag Hundstad, Tone Hellesund, Runar Jordåen og Marthe Glad Munch-Møller (Red.): *Skeiv lokalhistorie. Kulturhistoriske perspektiver på sammekjønnsrelasjoner og kjønnsoverskridelser*. *Historisk tidsskrift*, 102(2), 173–176.
- Myren-Svelstad, P. E. (2022). *Secundum naturam. Landlege miljø og kjærleik mellom menn i Alf Martin Jægers romaner*. I D. Hundstad et al. (Red.), *Skeiv lokalhistorie*, 291–316.
- Møll, J. (1989). *Allmueskolen i Mandal, Halse og Harkmark 1739–1889*. Mandal kommune.
- Nilsson, A. (1998). *Såna & riktiga karlar. Om manlig homosexualitet i Göteborg decennierna kring andra världskriget*. Anamma.
- Pedersen, J. V. L. (1979). Alvor og lek under trange kår. *Fåberg og Lillehammer*. Bd. 1, 73–79.
- Røssaak, E. (2022). Nasjonalbibliotekets massedigitalisering: En ny tilgang på fortid blir til. I A.-B. Gran & E. Røssaak (Red.), *Mangfold i spill. Digitalisering av kultur og medier i Norge* (s. 152–172). Universitetsforlaget.
- Skar, J. (1903–16). *Gamalt or Sætedal*. Bd. 2. Oluf Norlis forlag.
- Skidmore, E. (2017). *True Sex. The Lives of Trans Men at the Turn of the Twentieth Century*. NYU Press.
- Skjoldhammer, T. L. (2018). *Forargerligt og Uteerligt Forhold. Rettsforfølgelse av sex mellom kvinner på midten av 1800-tallet i Norge* [Masteroppgave i historie]. Universitetet i Bergen.
- Skjoldhammer, T. L. (2020). Forargerligt, uteerligt forhold. Omgjengelse om naturen og seksuell omgang mellom kvinner. *Historisk tidsskrift*, 99(4), 286–300.
- Sprauten, K. (2017). Norsk lokalhistorisk institutt (NLI) i perioden 2006–2016. Noen hovedtrekk. *Heimen*, 54(4), 302–318.
- Teige, O. (2020). En unevnelig synd. Rettsaken mot Aron Åsulsen i 1693 og rettsforfølgelsen av homoseksuelle handlinger i Norge i tidlig nytid. *Historisk tidsskrift*, 99(4), 266–285.
- Terland, I. (2002). *Sørlandsforfattere gjennom tiden. Skjønnlitterære forfatterskap 800–1999*. Vigmostad & Bjørke.
- Try, H. (1979). *Norges historie: Bd. 11. To kulturer – én stat. 1815–1884. Norges historie*. Cappelen.
- Vere, N. (1995). *Listamålet III: Grammatikk, ordbok, stadnamn og folkeminne*. Eget forlag.
- Vollen, R. (2008). *Bygland gard og ætt: Bd. 5. Stoplestog, Nedstoga, Eldhuset, Nordgarden, Haugen*. Bygland kommune.

Aviser

- Agderposten*, 23.2.1929 («Diamantringen og filmstjernen Dolores del Rio», s. 2).
- Agderposten*, 12.10.1938 («Tiltale mot Arendals-konstabelen», s. 3).
- Bergens Tidende*, 19.11.2022 (Paal Kvamme: «De levde et skjult dobbeltliv i årevis», *BT Magasinet*, s. 4 ff).
- Dagbladet*, 14.10.1961 (Plut/Arne Hestenes: «Magnhild med klubba», s. 5, 13).
- Flekkfjordsposten*, 20.2.1947 («Forfatter under gransking», s. 2).
- Folketanken*, 25.2.1929 («Sensasjon i Grimstad», s. 2).
- Folketanken*, 27.2.1929 («Benn Fuhr nekter», s. 2).
- Fædrelandsvennen*, 30.11.1929 (Gunnar M. Harstad: «Kjærlighetens kronike», s. 2).
- Fædrelandsvennen*, 11.2.1959 («Sæbygg»: «Individ og samfunn», s. 7, 9).
- Fædrelandsvennen*, 9.12.1970 (Paul Leer-Salvesen: «Vår straffelovgivning diskriminerer de homofile», s. 9).
- Fædrelandsvennen*, 21.8.1982 (Ragnhild Nerjord: «Fortielse verre enn utskjelling sier de homofile», s. 21).
- Grimstad Adressetidende*, 26.8.1933 (Knut Hamsun: «Benn Fuhr død», s. 1).
- Gudbrandsdølen*, 7.5.1908 («Faaberg skolestyre», s. 2).
- Lillehammer Tilskuer*, 1.3.1929 («Dolores del Rios' norske tilbeder», s. 1).
- Morgenbladet*, 29.8.1887 («Lærerindeansættelser», s. 1).
- Tiden*, 9.1.1939 («Arendalskonstabelen fikk bare 36 dagers fengsel», s. 3, 7).

Tidens Tegn, 15.11.1922 (Carl Nærup: «Axel Krogh. Staalisen», s. 7).

Vestlandske Tidende, 9.1.1939 («Politikonstaben i Arendal fik 36 dagers fengsel», s. 2).

Nettsider

Universitetet i Bergen: *Forskningsprosjekt Queerdom. Forsker på skeive hjemmeliv og intimiteter i Norge 1842–1972*. <https://www.uib.no/ahkr/147809/queerdom>

Utrykte kilder

Karen Blekens dagbok (KBD). Avskrifter av Karen Blekens arkiv A-00294, Opplandsarkivet.

Informanter

Hosar, Marit (telefonsamtale 14.11.2022).

Leer-Salvesen, Paul (intervju 10.11.2022).